

**ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА СПРАВЕДЛИВ ЕНЕРГИЕН
ПРЕХОД В РЕГИОНА НА КОМПЛЕКСА „МАРИЦА –
ИЗТОК“
- ПРЕДВАРИТЕЛЕН АНАЛИЗ -
ноември 2018 г.**

Supported by:

Federal Ministry
for the Environment, Nature Conservation
and Nuclear Safety

European
Climate Initiative
EUKI

based on a decision of the German Bundestag

Този проект е част от Европейската инициатива за климата (EUKI) на германското федерално министерство на околната среда, опазването на природата и ядрената безопасност (BMU). Становищата, изложени в този анализ са отговорност единствено на автора и не отразяват непременно становищата на Федералното министерство на околната среда, опазването на природата и ядрената безопасност).

Целта на настоящия анализ е да направи първоначална оценка на възможностите за справедлив енергиен преход (СЕП) в региона на въгледобивната и енергийна промишленост, известен като „Комплекс „Марица-изток“. Анализът се извършва при следните допускания:

1. Процесът на намаляване използването на силно замърсяващи енергоносители, сред които са и въглищата, в Европейския съюз е започнал и има дългосрочен характер.
2. Като резултат от този процес ЕС и страните-членки имат възможността да преориентират своите енергийни политики и енергийни системи така, че да се възползват от най-новите достижения на високите технологии (Икономика 4.0), с което да намалят негативите от прехода, като в същото време постигнат максимална изгода за всички участващи.
3. Решенията за СЕП във всяка страна-членка ще бъдат вземани при конкретните условия и административно-правни системи и практики, но в рамките на глобалните европейски решения за политиките „Енергия и Климат“. Решенията ще се взимат в среда на дискусии и преговори, като няма да бъдат толерирани „енергийни и политически войни“ между групи страни в ЕС.

Описание на Комплекса „Марица-изток“.

Комплексът „Марица – Изток“ (КМИ)¹ включва 3 открити рудника за добив на лигнитни въглища (Мини „Марица – Изток“), четири кондензационни топлоелектрически централи (ТЕЦ) за производство на електрическа енергия, фабрика за производство на брикети, както и производствените, складови, логистични и др. мощности на десетки фирми, свързани с работата на мините и ТЕЦ-овете.

- Мини „Марица – изток“ ЕАД (ММИ) обхващат площ от 209309 декара² (а по други данни – почти 240 кв. км.³) разположени на територията на общините Раднево и Гълъбово (Старозагорска област). Добивът от трите открити рудника (Трояново – 1, Трояново – 3 и Трояново Север) се използва като суровина за производството на електроенергия в ТЕЦ-овете от комплекса и ТЕЦ „Марица 3“ (Димитровград). ММИ е 100% държавна собственост като структурно е част Българския енергиен холдинг (БЕХ).
- „Брикел“ ЕАД включва останките от старата ТЕЦ „Марица – Изток 1“, Брикетна фабрика и Теплофикационна част. Произвежда главно топлинна енергия за сушене на въглищата, от които впоследствие се произвеждат брикети или се използват в други ТЕЦ (напр. ТЕЦ „Бобов дол“), както и за отопление на гр. Гълъбово.
- Чрез три компании, регистрирани в България, щатската AES (“Ей И Ес“) е собственик и оператор на новоизградената ТЕЦ „Марица-изток 1“ и новоизграденото депо за отпадъци от нейното производство.
- ТЕЦ „Марица-изток 2“ ЕАД е собственост на българската държава, която изпълнява функцията си на собственик чрез БЕХ.
- „Контур глобал“ и НЕК са съсобственици (73:27) и оперират заедно ТЕЦ „Марица-изток 3“.
- Изцяло зависима от производството на въглища в ММИ е и ТЕЦ „Марица 3“ (Димитровград), поради което тя също е включена в този анализ, макар да не се намира на територията на комплекса.

1 За целите на този текст ще използваме названието „Комплекс Марица – Изток“, с което ще обозначаваме територията, обхващаща концесията на Мини „Марица-изток“ и площадките, на които са разположени съоръженията на „Брикел“, „Ей И Ес“ (AES), ТЕЦ „Марица- изток 2“ и „Контур Глобал“.

2 Данните са от Националния концесионен регистър (НКР): <http://nkrold.government.bg/app?service=external/ConcessionInfo&sp=1252>

3 Български енергиен холдинг: <https://bit.ly/2OmBWFn>

Качествените показатели на добиваните и използвани в ТЕЦ-овете въглища са: съдържание на пепел Ad = 25-45%, обща влага – 58%, летливи вещества на горима маса – 55-60%, и калоричност – 1550 – 1750 ккал/кг⁴.

По последни данни пряко заетите в основните производства на комплекса (мините и електропроизводството) са както следва:

Компания	Мощност (МВт)	Заети (2017 г.)	Активи (х. лв. 2016 г.)	Печалба (х. лв., 2016 г.)
Мини „Марица Изток“ ЕАД		7304	2141518	37824
„Ей И Ес Марица Изток 1“ ЕООД		114	125097	20535
„Ей И Ес – ЗС Марица Изток 1“ ЕООД	690 (2 x 345)	2*	2038021	104443
„Ей И Ес – Марица Изток 1 Сървисиз“ ЕООД		303	9174	618
ТЕЦ „Марица Изток 2“ ЕАД	1624 (3 x 177, 1 x 165, 4 x 232)	2435	1601713	-98441
„Контур Глобал Оперейшънс България“ АД (ТЕЦ МИ 3)	908 (4 x 227)	425	14663	4805
„Контур Глобал Марица Изток 3“ АД		43		
„Брикел“ ЕАД	120 (2 x 60)	1297	271455	16097
ТЕЦ „Марица 3“ (Димитровград)	120 (1 x 120)	300 - 350??		

*2016 г., Източници: Годишник на ТПП – Стара Загора, 2018 г., за ТЕЦ „Марица 3“ - медийни публикации

Това прави общо около 11900 – 12000 заети в мините и ТЕЦ-овете на КМИ и около 300-400 работещи в ТЕЦ „Марица 3“.

Интерес представляват и данните за компании, които са директно свързани с основното производство: доставчици на суровини, материали и оборудване, ремонтно-монтажна дейност и поддръжка, транспортни услуги, доставчици на други стоки и услуги (работно облекло, храни и напитки, застраховки, медицински услуги и т.н.) Ето информация за няколко от по-големите:

Компания	Заети (2017 г.)	Активи (х. лв. 2016 г.)	Печалба (х. лв., 2016 г.)
„Енергоремонт – Гълъбово“ АД	802	18397	
„Металик“ АД	568	83369	197

4 Интернет-сайт на Мини „Марица-изток“ ЕАД: <http://www.marica-iztok.com/page/vaglishta-10-1.html> Интернет-сайт на ТЕЦ „Марица 3“: http://tec-marica3.com/?act=show_page&category_id=2

„Пещострой“ ЕООД	214		2139
„Енергоремонт – Раднево“ ЕООД	171		711
„Металинвест – Ремко“ ЕООД	142		2580
„Марица-изток Автотранспорт“ ЕООД	75		293
ЕТ „Илия Илиев - Сведи“	55		1278
„Монтажинженеринг“ АД	53		334
„Ритъм – 4 ТБ“ ООД	38	94090	-1197
„ГУ – Фарадей“ ЕООД	25		-469

Източник: Годишник на ТПП – Стара Загора, 2018 г.

Разбира се, фирмите, обслужващи имат и други клиенти, освен тези от „Марица изток“. Например „Енергоремонт – Гълъбово“ работи със Steinmüller Babcock Enviroment, Hitachi Zosen Inova, General Electric и Siemens⁵. Болниците в региона обслужват и останалото население, транспортните компании оперират автобусни линии между населените места или градския транспорт и т.н. Подобна диверсификация е облекчаващ фактор при бъдещия преход.

Това което трябва да се подчертае е разнообразието от фактори, което влияе върху приходите, разходите и крайните годишни резултати както на фирмите от КМИ, така и на свързаните с тях производители и доставчици на стоки и услуги. Основни сред тях са:

- регулираните цени на електроенергията на ТЕЦ „Марица-изток 2“ и ТЕЦ „Марица 3“, и на електро- и топлоенергията на „Брикел“, които влияят по веригата производители на енергия – ММИ и производители на енергия – доставчици на стоки и услуги.
- дългосрочните договори на „Ей И Ес“ и „Контур Глобал“, които пък определят в известна степен цената на микса на НЕК;
- цените на квотите за емисии, които през последните 12 месеца скочиха от 5-6 Евро/тон на над 16-20 Евро/тон CO₂.
- движението на разходите за труд в региона, което се определя от различни фактори, свързани с общото икономическо развитие, демографския фактор, преките чужди инвестиции и степента на „отвореност“ (експорт-импорт) на регионалната икономика, наличието/липсата на синдикална дейност и др.

Що се отнася до това, каква вторична заетост (при доставчици) индуцира едно работно място в КМИ, засега можем да се позовем на публикация на ИПИ, според която „факторът на създадената от ТЕЦ-а [ТЕЦ „Контур Голбал Марица изток 3“ - бел. моя] заетост при доставчиците предимно от област Стара Загора е над 2 – около 1 100 души на месец“⁶. Ако приемем (с всички условности) този фактор за целия КМИ, можем да оценим вторичната заетост, свързана с КМИ в региона на 14 хиляди или 21-22 хиляди, в зависимост дали факторът на ИПИ включва или не ММИ като „индуцирани работни места при доставчици на ТЕЦ-овете“. Трябва обаче веднага да добавим, че има факти, които говорят, че това е доста надценен резултат и крайната оценка трябва да се направи поотделно за всяко едно от основните дружества.

5 „Капитал“: https://www.capital.bg/biznes/kompanii/2018/06/18/3201531_energoremont-gulubovo_investira_3 mln leva_v_nova/

6 <https://ime.bg/bg/articles/tec-varna-marica-iztok-1-i-3-i-ikonomikata-na-bylgariya/>

В този смисъл посочените тук данни имат информативен характер, а не изразяват трендове. Анализът на наличната информация показва, че фирмите в региона много лесно преминават от състояние на печалба към загуба и обратно.

Социално-икономическа ситуация в региона на СЗ

Приблизително 158 000 души живеят на територията на Община Стара Загора. Други 139 000 жители живеят в непосредствена близост до град Стара Загора (до 30 минути път с кола в едната посока от центъра на града), от които 80 000 са във възрастовата група 20 - 64 г. Градът е достъпен за по-малко от 45 минути и от още 114 000 души. Това прави общото население на широкия регион Стара Загора 411 000 души⁷. От тези над 410 хил. Жители 79% живеят в област Стара Загора, а останалите – в Хасковска и Сливенска области.

През последните четири години (2015-2018 г.) се наблюдава ръст на икономическите показатели и намаляване на безработицата⁸. По сведения на институциите и бизнеса от Стара Загора, в региона вече не достига работна ръка, което води до две тенденции: (а) износ на бизнес в съседни региони и (б) видимо повишаване на предлаганите работни заплати. Допълнителен ефект представлява нарастването на наемите за жилища (по-голямо) и бизнес-площи (по-слабо) в Стара Загора.

Този ръст се дължи както на енергетиката в КМИ и военната промишленост в района на Казанлък, така и на другите сектори – преработващата промишленост, услугите, строителството.

Сравнително негативна тенденция се наблюдава при заплащането на труда в региона, където извън високите заплати в КМИ и военните заводи, средната заплата (нето) в останалите сектори е в рамките на 600 – 900 лева за Стара Загора (307 – 460 Евро) и дори по-ниска в другите общини и селата. В същото време според проучване сред работодателите в преработващата промишленост, чийто резултати са публикувани в Годишника за 2010 г. на ТПП – Стара Загора, бруто разходите им за труд варират от 780 до 1550 Евро за работници с опит. Отчитането на подобно значително разминаване е важно за по-нататъшните анализи, на основата на които ще се гледат стратегиите за СЕП в региона.

Значение на МИ за региона и държавата

Производството на въглища от Мини „Марица-изток» ЕАД за 2017 г. е 30,337 млн. тона въглища⁹. То е основата за производството на около 30% от общата електроенергия на България. Трите основни ТЕЦ-а в КМИ осигуряват 25-35% от електроенергията на България.

Освен производството на електроенергия, централите в КМИ участват и в доставката на балансираща енергия, а ТЕЦ „Марица-изток 2“ доскоро осигуряваше и студен резерв. Такъв осигурява и ТЕЦ „Марица 3“.

ТЕЦ	Бруто ЕП (МВтч)	Продадено в ЕЕС (МВтч)
Ей И Ес – ЗС Марица-изток 1		2500000 – 3000000
ТЕЦ Марица-изток 2	8931552,73	7685524,44

7 Икономически годишник на регион Стара Загора 2018 г., издание на ТПП – Стара Загора, ISSN 1311-9494: <http://www.chambersz.com/doc/YB-2018.pdf>

8 НСИ, Икономически годишник на регион Стара Загора 2018 г., медии

9 <http://www.marica-iztok.com/news/godishen-dobiv-ot-30-337-319-tona-vaglishta-za-2017-g-592.html>

Контур Глобал Марица-изток 3		4158000
Брикел	558437	386737
ТЕЦ Марица 3		ок. 200000

Източници: Годишни доклади на дружествата, доклади на регулатора, медии

Възможности за СЕП в региона

За да се постигне справедлив енергиен преход в региона, зависим от Комплекса „Марица – Изток“ е необходимо да бъдат предприети няколко основни стъпки:

- На първо място това е приемането на стратегически документ за бъдещето на комплекса, като част от една национална стратегия за намаляване зависимостта от замърсяващи енергоизточници (въглища). От своя страна тази национална стратегия за намаляване зависимостта от въглищата трябва да бъде **неразделна част** от Национална стратегия за развитието на енергетиката до 2030 г. и следващите.
- На второ място има нужда от оценка на възможностите за бизнес развитие и за пренасочване на поетапно освобождаваните работници както в региона на комплекса „Марица – изток“, така и в близките до него региони.
- На трето място е необходимо оценените възможности за процеса на СЕП, да бъдат включени в стратегическите документи за развитие на регионалните единици Югоизточен и Южен централен райони за развитие (NUTS II) и засегнатите области (NUTS III) и общини (NUTS IV).
- На четвърто място следва да започне незабавното прилагане на цитираните стратегически документи от момента на тяхното приемане.

Бързото създаване и приемане на **стратегия за въгледобива** с ясни срокове, вкл. на електропроизводството от въглища, е задължителен начален етап от процеса на СЕП. Чрез този документ ще се постигнат предвидимост на процесите, етапност, яснота за необходимите и за наличните във всеки момент финансови ресурси. Бизнесът ще има време да се ориентира в промените и да създаде свои стратегии за развитие, а работниците и служителите – лични житейски планове за работа или пенсиониране. Институциите също ще получат ясни срокове за действие от гледна точка на създаването на необходимите регулаторни документи, програми за подкрепа и финансови инструменти, включващи публични средства.

Смятаме, а с това се съгласиха и почти всички, с които бяха проведени разговори или попълниха нашият въпросник, че такава стратегия трябва да бъде приета максимално скоро. Хората виждат ползата от нея освен в изброените посоки и във факта, че наличието ѝ ще даде основание да се проведе плавен преход, без внезапни сътресения поради вътрешен или външен натиск. По този начин ще бъдат избегнати някои тежки социални проблеми, свързани с евентуално внезапно освобождаване на големи групи работници и служители, което от своя страна ще има ударен негативен ефект върху НОИ и пенсионно-осигурителната система.

Без да влизаме в подробности за съдържанието на една такава стратегия, не можем да не отбележим следните два момента:

- Ясното разбиране сред повечето интервюирани, че за да се изпълнят в най-голяма степен екологичните изисквания и опазване здравето и живота на хората, наред с преговорите за дерогации, е необходимо да се затворят в кратък срок най-замърсяващите инсталации. Като такива на национално ниво се посочват „Брикел“, ТЕЦ „Марица 3“ (Димитровград) и ТЕЦ „Бобов дол“. Различни ангажименти, свързани с тяхното затваряне, са поети още с

Договора за присъединяване на България от 2006 г., а през годините беше нееднократно установявано, че тяхната работа не отговаря на изискванията на различни Директиви на ЕС, свързани с опазването на околната среда.

- От гледна точка на подсигурирането на горива и мощности срещу бъдещи рискове от форсмажорни събития (напр. голям срив на енергосистемата или недостиг на капацитет), както и от гледна точка на финансовото обезпечаване на този резерв, стратегията следва да включи „консервирането“ на някои минни участъци с доказани запаси, както и консервиране и поддържане в готовност на около 1500 МВ генериращи мощности. Този ресурс остава за дългосрочен резерв срещу природни и/или индустриални катаклизми с продължителни последици, а не за да върши функцията на сега прилагания сезонен „студен резерв“.

Сред някои представители от средите на бизнеса битува разбирането, че България трябва да направи някакъв вид „алианс“ със страни като Полша, Чехия, Германия и др., които имат висок процент въглищна енергетика в опит заедно да се извоюват дългосрочни дерогации за централите в тези страни.

Според нас подобна стратегия би била погрешна и би донесла повече вреди за България поради следната причина. Полша зависи от въглищната енергетика много повече от България. В този смисъл относителните загуби на България при един плавен СЕП ще са много по-малки и по-лесно компенсиреми или заменяеми в сравнение с Полша. Правим този извод на базата на това, което се вижда в Чехия, страна със сравнима зависимост от въглищната енергетика, в която процесът на закриване на въглищни мини тече от 1991 г. Вторият процес, който ни дава основание за този извод и който тече от 1992 г. в България, е процесът на затваряне и извеждане на блокове 1-4 в АЕЦ „Козлодуй“, който отне 10 години на безсмислена съпротива и загуба на реални и потенциални ресурси.

Така че, и доколкото дерогациите ще се договарят на индивидуален принцип (централа по централа), ние препоръчваме отказ от подхода „политически битки вътре в ЕС между „блокове от страни-членки“, който би имал самоубийствен характер за целия ЕС. Подобни войни са способни да отклоняват институциите и бизнеса от факта, че без значение от резултата, те само отлагат процесите, но костват загубата на много ресурси. Нашата препоръка е да се използва посочения тук подход на стратегическо решение на проблема, което освен всичко друго ще има позитивен ефект за привличането на публични и частни финансови ресурси отвън.

Подробният анализ на възможностите за СЕП трябва да се направи за целият регион, който по наши оценки обхваща не само Старозагорска област, но и части от Хасковска, Сливенска и Ямболска области, а отделни ефекти биха могли да се очакват и за Пловдивска, Кърджалийска и Бургаска области. За да може обаче неговите резултати да се приложат в практиката, те трябва да бъдат „свалени“ на две нива:

- на секторно ниво – в стратегията за въгледобива. Тук информацията ще бъде главно с цел да се покаже обвързаността на процесите по намаляване и затваряне на въгледобива и енергетиката на въглища със социално-икономическите процеси по преквалификацията, обучението и намирането на нови работни места за освобождаваните работници и служители, както и наличието не само на публични, но и на частни ресурси.
- на местно ниво – в посочените по-горе стратегически документи за развитие на NUTS-регионите от 2-ро, 3-то и 4-то ниво. Така ще бъде постигнат ефекта на синергията – всички засегнати общини и области ще имат общо определени и приети цели по отношение на СЕП за хората и икономиката, зависещи в момента от дейността на Комплекса „Марица-изток“ и ще трябва да работят за тяхното изпълнение, вкл. и за мобилизиране на съответните ресурси.

Оценката на възможностите за развитие на бизнеса и пренасочване на работниците в процеса на намаляване производството на енергия и възглед от комплекса „Марица – изток“ е сложна и комплексна задача. На този етап ще трябва да се задоволим с предварителни и приблизителни анализи, оценки и изводи, като най-големите пречки за това са две: липсата на стратегията за възгледобива и липсата на надеждна (достоверна) информация за конкретното състояние на бизнеса (изходната ситуация) и дългосрочното прогнозно развитие на региона. Затова в този текст са дадени повече възможностите и някои най-общии прогнози, без да се навлиза в дълбочина. За целта ще се опитаме да оценим някои от наличните дадености и да прогнозираме възможности за бъдещи инвестиции, т.е. да очертаем част от конкурентните предимства на региона.

Демография (работна ръка, заетост, безработица)

Както стана ясно в началото, демографската структура на населението и неговото разпределение в момента благоприятства икономическото развитие на региона при сегашната производствена структура. Към момента бизнесът в региона е стабилен и създава голяма заетост при около средни до високи доходи за заетите. По сведения на кмета на община Стара Загора, безработицата в града към средата на 2018 г. е 2,6% при 5,6% за Югоизточния район на страната (7% за 2017 г.).

Демографските характеристики на населението в регион Стара Загора и в по-големия регион, ангажиран с КМИ обаче показва, че перспективите за навлизане на нова работещи на пазара на труда като резултат от естественото движение на населението не са благоприятни¹⁰. С други думи, ако разчита само на собствения прираст на населението, регионът по-скоро ще има проблеми с работната ръка през следващите десетилетия. От гледна точка на перспективата работещи в КМИ да бъдат пренасочвани към други форми на заетост, това е благоприятен фактор (по-малка конкуренция на пазара на труда). Тези математически изчисления обаче трябва да се „кръстосат“ с други фактори, за да може да се прецени доколко имаме основание да очакваме по-лесна или по-трудна адаптация на работещите на потенциалните нови работни места.

Земя (терени за бизнес)

Като цяло в момента цените на терените за икономическа (производствена, логистична и др.) дейност в региона на Стара Загора, Раднево и Гълъбово, както и наемите на площи за производствена или логистична дейност са сравнително ниски, в сравнение с други икономически центрове на страната и много ниски в сравнение с международни икономически центрове.

Цени (кв.м.)

Земи за промишлени цели	20 – 30 Евро
Застроени промишлени терени	350 – 550 Евро
Земеделски земи	10 Евро

Наеми (кв.м.)

Промишлено хале	2,2 – 2,5 Евро
Промишлен офис	1,5 – 2,5 Евро
Складова база	1,5 – 3,0 Евро
Офис в бизнес сграда	7,0 – 8,0 Евро

¹⁰ Изчисления на автора на основата на данните на НСИ до 2017 г. вкл.

Към днешна дата могат да се посочат следните възможни територии, които да поемат нововъзникващ или разширяване на съществуващ бизнес:

- Индустриална зона „Загоре“ (нововъзникваща) току-що получи 3,5 милиона лева като акционерно участие на НК „Индустриални зони“ ЕАД и започва изработването на ПУП, план за регулация и план за застрояване. След приемане на документите, ще започне процесът на договаряне с потенциалните инвеститори, както и изграждането на съответната инфраструктура (енергия, ВиК и т.н.). Изискването към инвеститорите е да развият високотехнологични производства с висока добавена стойност, за осигуряване на по-високо заплащане на труда¹¹. Изглежда община Стара Загора разглежда ИЗ „Загоре“ като пилотен проект за създаване на индустриални зони с предварително изградена инфраструктура. Зоната е разположена около магазин „Метро“ (6 км. от жп гара Стара Загора и 15 мин. до връзката с АМ „Тракия“)
- Индустриална зона „Еленино“ (нововъзникваща) се намира на 6 км от гр. Стара Загора в посока запад, до село Еленино. На 2 км. е от жп гара Еленино и 15 км. от АМ „Тракия“. До зоната има изграден асфалтов път. Доставчик на вода има на 6 км., а електрическа подстанция на 8 км. Има изградена телекомуникационна инфраструктура. Площта е 21 ха, общинска собственост, Зоната е подходяща за бизнес развитие, включително логистичен хъб. Съществува възможност за разширение на имота.
- Съществуващите индустриални зони на Стара Загора предлагат възможности за уплътняване на територии. Те са с развита инфраструктура и услуги.
- Района на бившето летище Стара Загора и терените южно от него до АМ „Тракия“ са потенциален район за изграждане на нова индустриална територия.
- Индустриалните зони в Раднево и Гълъбово са в непосредствена близост до КМИ. След съответните подобрения, те биха могли да предложат условия за инвестиции на онези бизнес-начинания, които ще се развиват на рекултивирания терени на КМИ.
- Индустриалните зони в Хасково, Димитровград, Симеоновград, Нова Загора, Тополовград са варианти за приемане на бизнес-инвестиции, които да обхванат сега работещите от тези общини в КМИ. Въпрос на стратегически решения на местните власти е доколко тези зони ще придобият атрактивност за инвеститорите. Самите зони имат добра достъпност с автомобилен и/или жп транспорт и изградена инфраструктура, чието качество обаче трябва да бъде обследвано и при необходимост – подобрено.
- Рекултивирани терени в самия КМИ както и индустриални обекти на терените на централите.

Достъп до услуги (енергия, вода, транспорт)

Действащите индустриални зони са водоснабдени и електрифицирани, с лесен достъп със сухоземен (главно автомобилен) транспорт. ЖП транспорт има до повечето от тях, като със сравнително неголеми инвестиции положението може да се подобри още.

Стара Загора разполага с обновена и модерна железопътна инфраструктура, пресечна точка на главни жп линии. Железопътната гара играе ключова роля при превоза на пътници и товари в страната, както и за извършването на международни превози. Товарният модул на жп гара Стара Загора действа като интермодален хъб за сухопътен транспорт, оборудван за претоварване на контейнери и палети между жп и автотранспорт.

През региона преминават или тангират важни пътни и жп артерии: АМ „Тракия“, АМ „Марица“, пътните връзки от Северна България през Шипка – Казанлък – Стара Загора – Хасково – Маказа

¹¹ Източник: Интернет-сайт на Община Стара Загора.

и през Прохода на Републиката – Нова Загора – Свиленград, жп линията София – Стара Загора – Бургас, София – Истанбул и Русе – Подкова. В самият КМИ има развита жп мрежа, която може да бъде използвана при бъдеща икономическа конверсия на района. В рамките на 150 – 400 км. от региона са летищата на Пловдив, Бургас, София, Букурещ, Истанбул и пристанищата на Бургас, Русе, Александрополис, Истанбул.

IT свързаност

Според проучване на Cisco, България е на 5-о място в света и на 3-то в Европа по скорост на Интернет връзката. Оптично и ADSL покритие са най-популярните избори сред българите по отношение на достъпа до Интернет. Цените варират в зависимост от скоростта и вида на договора (индивидуални или корпоративни клиенти). Очаква се през 2018 година LoRaWAN мрежа да е налична като инфраструктура в Стара Загора. LoRaWAN е комуникационен протокол от ново поколение, използван за общуване в света на Internet of Things - IoT. Сред многото му предимства са сигурността и двойното криптиране на данните, възможността за работа на крайни устройства до 10 години без смяна на батерията, и отворената екосистема на LoRa Alliance, позволяваща разнообразие в използваните устройства и предлаганите решения.¹²

Като инфраструктура *образованието* (21 професионални училища, университет, технически колеж, космическа лаборатория към БАН, Земеделски институт на СА, 34 центъра за професионално обучение) *здравеопазването* (84 лечебни заведения само в община Стара Загора), *културата* (театри, опера, фестивали и др.) и *спорта* (стадиони, спортни зали, вкл. в училища и техникуми, басейни) в региона са много добре развити и правят региона атрактивен за нови бизнес начинания.

Местните данъци и такси са сравнително ниски спрямо много от останалите икономически центрове в България и също допринасят за икономическата атрактивност на региона.

Възможности в различните икономически сектори

Развитието на региона „след въглицата“ може да се разглежда в няколко основни посоки:

1. Развитие на нови високотехнологични сектори
2. Развитие на вече налични сектори и бизнеси с висок потенциал
3. Специфична насоченост към зелената енергетика и съхраняването на енергия.
4. Развитие на съществуващи не-енергийни дейности, собственост на ММИ и енергийните дружества.
5. Поддържане на резерва за форсмажорни ситуации.

Зелена енергетика

Развитието на зелена енергетика в региона на КМИ е предопределено от параметрите на местния климат, от инвестициите в този сектор в други части на региона и от развитието на високите технологии. Още през 90-те години на 20 век са изчислявани възможностите за развитие на фотоволтаичния потенциал на КМИ, който е определян на 11-12 хил МВ инсталирана мощност. С бързият напредък на технологиите в сектора, намаляването на инвестиционните разходи и навлизането на технологии за съхраняване на енергията и „умните мрежи“, потенциалът трябва да бъде преоценен и нашите прогнози са, че територията на КМИ ще става по-атрактивна за този бизнес. За подобно развитие обаче са необходими множество фактори, повечето от които изискват институционална подкрепа, външно финансиране на

12 По Годишника на ТПП – Стара Загора за 2018 г.

неприсъщи разходи и развитие на ПЧП. От гледна точка на максималната ефективност е ясно, че сегашната степен на запрашеност на въздуха, предизвиквана от работата на ММИ и енергийните дружества, е пречка, която не позволява съчетано развитие. Това от своя страна оставя по-продължителен период от време до крайното закриване на комплекса, през който да бъдат подготвени всички необходими действия, вкл. вземането на решение за създаване на „соларен хъб“ на Балканите след закриването на въглищната енергетика. Като част от тези решения може да се създаде специална структура с участие на държавата, местните общини и бизнеса, която отсега да започне разработването на тази бъдеща фотосоларна зона, която със сигурност ще включва и научни и образователни структури, технологии за съхранение на енергията, звена за развитие на „умните мрежи“ и IoT и всякакви свързани високотехнологични производства, които предстои да възникнат, както и може да стане център за международно сътрудничество в региона.

В подобна зона е и шансът на общините Раднево и Гълъбово, които, приемайки подобно развитие могат да се превърнат в чисти и високотехнологични „градове на бъдещето“. Създаването на такъв „хъб“ (КМИ 2.0) ще има и стимулиращ характер за сектора на услугите, свързани с неговото развитие и функциониране.

Транспорт и логистика

На базата на стратегическото си географско положение, сегашните си транспортни дадености (инфраструктура, работна ръка, традиции), ръста на икономиката и навлизането на високите технологии в сектора, регионът може да възстанови и увеличи дейността на транспортните и логистичните услуги. По-конкретно възможностите са в посока на създаване и опериране на:

- интермодални терминали;
- логистични хъбове;
- карго компании;
- публичен градски и междуселищен транспорт.

Подобно развитие ще може да поеме квалифицирани работници от КМИ, които след определени преквалификационни курсове, биха могли да се включат в този сектор, който става все по-високотехнологичен.

Едно решение за ММИ ЕАД, което притежава лиценз за жп карго превозвач е развитието на тази дейности в обособена структура. Дружеството би могло да ги развие и да предлага услуги не само на местно и регионално, но и на национално и дори международно ниво. Важно е обаче компанията да получи лиценз за жп превозвач не за 5 години (какъвто е в момента), а за периода на цялата концесия на мините.

В региона действат и няколко местни транспортни компании, пряко свързани с ММИ и ТЕЦ-овете. Въпрос на оценка е дали чрез реструктуриране и обединяване, те биха могли да излязат на националния транспортен пазар в периода на намаляващо значение на транспорта за КМИ. Ако те намерят своя път извън КМИ, определено имат потенциал да поемат и работна ръка.

IT

Развитието на IT-технологиите и IoT в региона е пряко свързано от една страна с общото движение на икономиката в посока „Индустрия 4.0“, а от друга – с преобразуването на КМИ във „соларен хъб“ на България и Балканите.

Металообработване, производство на (цели или части от) машини, транспортна техника, поточни линии

Секторът е с традиции в Старозагорска и Хасковска области и лесно може да поеме част от освободените работници, както и фирми, обслужващи КМИ в момента. В Старозагорския регион се увеличават предприятията, произвеждащи оригинално оборудване за автомобилната индустрия. Това включва както български компании, така и международни концерни, които произвеждат автомобилни части за Volkswagen, Peugeot, Renault, Fiat и други, като производството е почти изцяло ориентирано към износа.

На тази база – със съответните инвестиции и обучение, е логично в региона да се появят и компании (вкл. местни), които работят в следващото ниво на транспортното машиностроене – новите чисти транспортни средства. В Стара Загора вече са направени опити и са осъществени контакти със световни лидери в този сектор, предстои да видим резултатите.

Строителство

Секторът е един от тези, които може да поеме бързо част от освобождаваните работници. Основните предизвикателства са да може да се отговори на изискванията за модерни сгради за живеене, офиси, производство и отдих.

Земеделие и животновъдство

Регионът е традиционно земеделски и би могъл да поеме част от освобождаващите се работници, главно в предпенсионна и пенсионна възраст. Поради ниските доходи в сектора, едва ли може да се счита за атрактивен, освен като възможност за допълнителни доходи към постоянните пенсионни възнаграждения. Повишаването на атрактивността му изисква сериозни усилия на държавата, най-вече в областта на разпределяне на селскостопанските субсидии, които в момента отиват главно у големите играчи в сектора, както и в защита на производителите от многобройните прекупвачески звена.

Хранително-вкусова индустрия

Макар и традиционен, не се очаква този сектор да допринесе с пряко ангажиране на работна ръка. Ролята му по-скоро е като основен потребител на земеделска продукция да стимулира предприемачеството в тази посока чрез повишаване на търсенето.

Туризм

В региона туризмът е съсредоточен северно (Средногорието, Розовата долина и Стара планина) и южно (Източните Родопи, Сакар) от района на КМИ.

„Мини Марица-изток“ ЕАД разполага с четири почивни станции – ПС „Марица-изток“ (Старозагорски минерални бани), ПС „Марица-изток“ (Велинград), и почивни станции в курорта Пампорово и с. Главан. При вземане на решение за конвертиране на бизнеса, ММИ или техният правопреемник могат да развият тези бази на пазарен принцип и да влязат по-активно в туристическия сектор.

Услуги

Извън сектора на транспортните услуги, който има потенциал за развитие и поемане на работници, с подобен потенциал са и услугите, предлагани на местно ниво – ремонтни, комунално-битови и др.

Що се отнася до потенциала на високотехнологични услуги (за новите производства)

Финансиране на СЕП в региона

Доколкото бизнес-климатът в региона е добър и показателите на икономиката на макрорегионално ниво са по-скоро положителни, препоръчително е финансирането на мерките по СЕП да бъде основно с инвестиционен характер, и в по-малка степен – на проектна основа. Това ще рече, че следва да се идентифицират онези действащи или потенциални бизнес направления (посочихме някои от тях), които имат потенциал за развитие в среда с намаляващо или нулево влияние на възгледобива и производството на електроенергия от въглища, и усилията на институциите да се насочат към осигуряване на благоприятна бизнес среда и привличане на инвеститори.

Финансиране на извеждането от експлоатация и ликвидация на последиците

Една **специфична дейност**, за която вероятно ще се наложи търсене и на проектно финансиране, е ликвидацията на последиците от възгледобива и работата на ТЕЦ-овете. Към моемнта ситуацията е следната:

1. **За ТЕЦ-овете** липсва публична информация за правни задължения на собствениците да ликвидират негативните последици от дейността им след прекратяването на експлоатацията на съответните съоръжения. Става дума от една страна за площадките, охладителните езера, депата за изхвърляне на индустриалните отпадъци и т.н. и, от друга страна, на замърсените в резултат на дейността им територии извън посочените (най-често от отложените върху тях емисии на прах и други вредни вещества). Към момента собствениците на ТЕЦ-ове само плащат глоби за наднормените нива на емисии, когато такива бъдат установени от РИОСВ – Стара Загора, но няма никакви санкции за вредите, които отлаганията от тези емисии причиняват на земеделските и други земи в региона. Липсват целеви фондове, които да подпомагат бъдещо затваряне, по подобие на двата фонда в АЕЦ „Козлодуй“.
2. **Мини „Марица-Изток“ ЕАД** имат задължението да рехабилитират усвоените територии в процеса на своята дейност. Те правят това, но с противоречиви крайни резултати. В същото време ММИ ЕАД имат и следното задължение: „5.2.17. да изготви и представи за съгласуване от концедента и от компетентните държавни органи проект за окончателно напускане (ликвидация) на концесионния обект при доказана необходимост от това; да извърши за своя сметка всички дейности по окончателното напускане (ликвидацията) съгласно изготвения проект;“¹³. ММИ има и задължението да създаде „окончателен детайлен проект за напускане“ на концесионната територия, в който да бъде определено до какво състояние трябва да бъде възстановена територията при напускането ѝ от концесионера. Към момента такъв проект не е публично достъпен. Тук също е налице липсата на целеви фондове за ликвидиране дейността на мините.

Въпросът за ликвидиране на последиците от дейността на мините и ТЕЦ-овете е важен от гледна точка на това, какви терени ще заварят бъдещите инвеститори и дали те ще бъдат облекчени или

13 Решение за за определяне на концесионер №--- от 01.01.2000 - РЕШЕНИЕ № 655 на МС от 13.07.2005 г. за предоставяне на концесия за добив на подземни богатства по чл. 2, т. 4 от Закона за подземните богатства - твърди горива - въглища, от находище "Източномаришки въглищен басейн", общини Раднево и Гълъбово, област Стара Загора

възпрепятствани в своите инвестиционни идеи от състоянието на пряко или косвено нарушените терени. И тук става дума както за 240-те кв. км. рудници, така и за площадките на централите, които не са малки – напр. площадката на ТЕЦ „Марица-изток 2“ заема площ от 512 ха.

Смятаме, че в рамките на периода до 2022 г. (а за „Брикел“ ЕАД – до края на 2019 г.) е необходимо да се извършат следните дейности:

1. Приемане на планове за извеждане от експлоатация на мините и ТЕЦ-овете в комплекса „Марица – Изток“.
2. Приемане на решение на Министерския съвет за създаване на фонд „Ликвидиране на последиците от дейността на „Мини Марица – Изток“ ЕАД и фонд „Ликвидиране на последиците от дейността на 3-те ТЕЦ-а в региона (без този на „Брикел“).
3. Приемане на решение на Министерския съвет за това как ще се финансират дейностите по ликвидиране на последиците от дейността на „Брикел“ ЕАД.

Към момента концесионният договор на ММИ ЕАД е 35-годишен и изтича през 2043 г.¹⁴ При наличието на отворени алтернативи за края на електропроизводството от комплекса и съответно за количествата произведена ел. енергия до настъпването на този край, смятаме, че е от изключителна важност съответните дружества да имат яснота както за плановете за действие, така и за необходимото финансиране, част от което трябва да дойде от тяхната сегашна и бъдеща дейност.

Финансиране на инвестициите в региона

Фактът, че постигането на СЕП и „заместването“ на икономическия принос на КМИ ще бъде резултат от комбинация на действащ и развиващ се бизнес и нововъзникващи компании, изисква да бъдат посочени всички налични и потенциални източници на финансиране. Някои от тях са подходящи за действащи компании, други за „старт-ъпи“, някои са за класически сектори, други са за рискови проекти. В този смисъл всеки ще трябва да избере своя източник на средства, а общините и институциите ще трябва да работят, за да направят инвестиционната среда добра и предвидима. Тук посочваме някои от съществуващите източници на финансов ресурс, без претенции за изчерпателност:

- класическо банково кредитиране.
- продуктите на Българската банка за развитие (ББР) за експортно кредитиране, он-лендинг финансиране, оборотно, инвестиционно и проектно кредитиране.
- оперативните програми с европейски средства, които ще продължат и след 2020 г.;
- финансовите инструменти на Фонда на фондовете: капиталови, квази-дялови и дългови, разпределени засега в шест фонда.
- т. нар. „венчър-фондове“, които подкрепящ стартиращи компании. Девет такива фонда вече действат в България.
- Международният фонд „Козлодуй“, който има „прозорец“ за финансиране на проекти за енергийна ефективност.
- Различни програми за гаранционно финансиране, с подкрепата на ЕС (Плана „Юнкер“), БАЕЗ и чуждестранни агенции за експортно кредитиране.
- Микрокредитиране от различни фондове и нефинансови институции.

Финансиране на предприемачество при ранно пенсиониране

Това е специфична форма на предприемачество, която може да се развива от две групи хора:

¹⁴ НКР, посоченият линк в бележка 1.

- пенсионирани по силата на КСО за Втора категория труд
- пенсионирани по силата на споразумения за доброволно предсрочно пенсиониране

Този тип предприемачество е резултат от инициативата на пенсионирани хора в трудоспособна възраст и се характеризира лични стопанства, микро- и малки предприятия, кооперации. Насочен е към местната икономика и е основно в услугите, земеделието, преработката и производството на храни, ремонтните дейности и по-рядко в производствени дейности. Разчита се на личната инициативност и е силно зависим от промените в бизнес-климата.

Тук основният (стартов) капитал се очаква да се получи от компенсациите за ранно/предварително пенсиониране. Към тях могат да се добавят:

- кредити от банки и фондове за микрокредитиране;
- целеви мерки по някои от бъдещите оперативни програми, програмата за селските райони и за рибарство;
- финансови инструменти на Фонда на фондовете.
- Регионални инициативи.

Изводи

На базата на проучванията на наличната информация и разговорите с представители на институциите, бизнеса, профсъюзите, общините и активни граждани, можем да направим следните изводи:

1. Случването на СЕП в региона на КМИ е напълно възможен процес, но неговият успех зависи от добрата предварителна подготовка и участие на национални, регионални и местни институции, бизнес, синдикати и общественост.
2. Макар в региона да очакват лидерството да бъде поето от „държавата“, историята говори, че не винаги най-добрите решения се взимат от „Центъра“. За съжаление липсата на регионално самоуправление е пречка пред СЕП.
3. Противопоставянето на СЕП срещу „запазването завинаги“ на КМИ и въгледобива на национално и европейско ниво, е губеща за България стратегия.
4. Регионът има добри изходни показатели на икономическо и социално развитие, които биха позволили да поеме с минимални сътресения и при дългосрочен успех освобождаващите се през преходния период работници и служители.
5. Наличните финансови източници също са добра изходна база за провеждане на СЕП.
6. В региона има очакване, че резултатите от СЕП трябва да се изразят в създаването и развитието на високотехнологични производства и услуги, носещи и по-високи доходи, а не завръщане към традиционните сектори.
7. Добре е СЕП да избегне процеса на свръхцентрализация и да не се насочи само към създаване на работни места в Стара Загора. Диверсификацията на инвестициите би облекчила и управлението на общините, част от които имат нужда от „начален тласък“ за по-добро развитие, така че да запазят хората по места.